

ΓΑΒΡΑ, Ε. *Αγροτικός Χώρος και Κατοικία στον Πόντο. Από τον 19ο αι. έως τις αρχές του 20ου. Ορεινοί οικισμοί στις περιοχές Αργυρούπολης και Τραπεζούντας.*
Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε. Θεσσαλονίκη 1998

Αργυρώ ΛΟΥΚΑΚΗ

Το βιβλίο της Ελένης Γαβρά *Αγροτικός Χώρος και Κατοικία στον Πόντο. Από τον 19ο αι. έως τις αρχές του 20ου. Ορεινοί Οικισμοί στις Περιοχές Αργυρούπολης και Τραπεζούντας* αποτελεί μια μεγάλη προσφορά στην ιστορία πολεοδομίας και αρχιτεκτονικής που αναφέρεται στα ίχνη ενός απολεσθέντος τμήματος του Ελληνισμού και συγκεκριμένα στην πλούσια και σημαντική κληρονομιά του Πόντου. Το βιβλίο συμβάλλει στην διάδοση της γνώσης πάνω στα οικιστικά κατάλοιπα ενός πολιτισμού που στέριωσε στην Μικρά Ασία από τον 6ο αιώνα π.Χ. αιώνα μέχρι την καταστροφή του 1922 και την επακόλουθη ανταλλαγή των πληθυσμών.

Το βιβλίο σηματοδοτεί μια ταμή στην κατεύθυνση της κατάρτισης μιας γεωγραφίας και μιας αρχιτεκτονικής ιστορίας του παγκόσμιου Ελληνισμού μέσα από την

διεξοδική ερευνητική προσέγγιση των πολιτιστικών εκφράσεων και των τόπων των Ελλήνων ως μεταναστών ή ως άποικων και ως τέτοιο αναμένεται να αποτελέσει το έναυσμα και το θετικό προηγούμενο για συνέχιση της έρευνας όπου υπάρχουν Ελληνικές κοινότητες (π.χ., Αυστραλία, Αμερική, Αφρική). Μια τέτοια έρευνα απαιτεί προσπάθεια δυσχερή που αξίζει υποστήριξης (όπως θα ήταν η χορήγηση ερευνητικής υποτροφίας από το Υπουργείο Εξωτερικών), της οποίας δεν έτυχε η παρούσα εργασία στην διάρκεια υλοποίησής της. Πράγματι, χρήζει ιδιαίτερης μνείας το γεγονός ότι η συγγραφέας, η οποία αναφέρει τις δυσκολίες έρευνας πεδίου και πρόσβασης στο υλικό της, αφοσιώθηκε επί δεκαετία με επιμονή και προσήλωση στο θέμα του βιβλίου της (το οποίο βασίζεται στην ομώνυμη διδακτορική διατριβή της), όπως και το ότι προτίθεται να συνεχίσει την έρευνα πάνω στην πολεοδομική και αρχιτε-

κτονική έκφραση του περιφερειακού Ελληνισμού.

Η εργασία εντάσσεται μεν στην γνωστική περιοχή της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας αλλά είναι δυνατόν, σε ένα δεύτερο επίπεδο, να διαβασθεί και ως οιοσδήποτε ανθρωπολογική ανάγνωση του χώρου του Πόντου, στον βαθμό που καταπιάνεται σε μεγάλο βάθος και με ιδιαίτερη ικανότητα συνδυαστικής και λεπτομερειακής προσέγγισης με το ζήτημα των ιχνών που έχουν εγγράψει στον χώρο κοινωνίες σήμερα ξεριζωμένες. Η αδιατύπωτη σύγκλιση της αρχιτεκτονικής, της ανθρωπογεωγραφίας και της ανθρωπολογίας στην εργασία αυτή γίνεται σαφής πρώτον, από την άμεση η έμμεση αναφορά σε χωρικά αρχέτυπα (δες και Antoniadis 1992), δεύτερον, από τον ρόλο που διαδραματίζει η θρησκεία στην σύσταση χωρικής και εθνικής ταυτότητας - μια άποψη που θα έβρισκε σύμφωνο τον Hegel (1991)-, τρίτον, από την αναφορά σε όρους και προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες επικοινωνούντες πολιτισμοί έλκονται ή απωθούνται, και, τέλος, από την απαιτητικότητα της έρευνας σε γλωσσική επάρκεια, στην οποία η συγγραφέας ανταποκρίθηκε με εντυπωσιακή άνεση (βιβλιογραφία, πλην των ελληνικών, σε αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, τουρκικά, ρουμανικά, αλβανικά).

Η συγγραφέας, αφού καθορίσει γεωγραφικά και ιστορικά την περιοχή του ενδιαφέροντος της, όπως και την μεθοδολογική προσέγγιση του αντικειμένου της μελέτης και τονίσει την διαλεκτική σχέση της πρωτογενούς φύσης ως υπόβαθρου με την ανθρωπογενή παραγωγή του χώρου, προσεγγίζει συστηματικά τα τοπογραφικά, κοινωνικοοικονομικά, χωροταξικά, πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των οικισμών του ορεινού αγροτικού χώρου του Πόντου. Η προσέγγιση αυτή γίνεται μέσα από αναλυτική παρουσίαση των ειδών και τύπων αγροτικών κατοικιών και του συσχετισμού τους με το φυσικό και παραγωγικό περιβάλλον αλλά και τις κοινωνικές και πολιτισμικές παραμέτρους του χώρου. Ακολουθεί συστηματική και διεξοδική αναζήτηση των διάφορων χαρακτηριστικών των οικισμών και των διάφορων αρχιτεκτονικών εκφράσεων ανά γεωγραφικές ζώνες. Στην συνέχεια, τα συμπεράσματα της εργασίας αναφέρονται στα διάφορα επίπεδα χωρικής οργάνωσης, στην αρχιτεκτονική ταυτότητα και την εικόνα

του χώρου στην περιοχή μελέτης. Η εργασία ολοκληρώνεται με: γενική και ειδική βιβλιογραφία, δημοσίευτες πηγές, γλωσσάριο και εκτεταμένο παράρτημα με συγκεντρωτικούς πίνακες οικισμών, δελτία διοικητικής ταυτότητας οικισμών, πίνακες ειδικών στοιχείων και πληροφοριών, χάρτες, σχηματικά διαγράμματα οικισμών, πίνακες φωτογραφιών, και σχέδια κατοικιών.

Η Ελένη Γαβρά διαπιστώνει ότι η αρχιτεκτονική σύνθεση κατοικίας αναφέρεται, αλλά και συντείνει, στην διαμόρφωση ενός αρχέτυπου σε ποικιλία τύπων η παραλλαγών, μια διαπίστωση που έχει την ποιητική πιστοποίηση της στην εργασία του Antoniadis (1992) για τον επικό χώρο και του Focillon (1982) για την ανάπτυξη οικουμενικών μορφολογικών κοινοτήτων. Και στις δυο αυτές εργασίες υποστηρίζεται η μυθολογική και πνευματική ανάπτυξη "κοινών τόπων" στην αρχιτεκτονική. Παρόλο, δε, που η συγγραφέας αναφέρεται στην αντίληψη του Norberg-Schulz (1980) και του τρόπου που αυτός προσεγγίζει στατικά "το πνεύμα του τόπου" και τις δημιουργικές προσεγγίσεις σε αυτόν, η προσέγγιση της είναι πιο δυναμική και πολυπαραγοντική από αυτήν του Norberg-Schulz (δες και ανάλυση του Harvey 1996 για τον τόπο στον Heidegger, οι αντιλήψεις του οποίου επηρέασαν την προσέγγιση του Norberg-Schulz). Η συγγραφέας διαπιστώνει το προβάδισμα των πρακτικών αναγκών στην διαμόρφωση των οικισμών του Πόντου (σελ. 53) με δεδομένο το βαρύ πολιτικό και οικονομικό κλίμα μέσα στο οποίο ήταν αναγκασμένοι να υπάρξουν κατά το διάστημα που καλύπτει η έρευνά της, το οποίο ήταν και το καταληκτικό της ύπαρξης τους ως ζωντανών κοινοτήτων.

Η προσπάθεια εξωστρέφειας της Ελληνικής έρευνας που σηματοδοτείται από το βιβλίο αυτό (και μερικές ακόμη συμβολές όπως της Μαριάννας Κορόμηλα 1991), θα μπορούσε, ίσως, να θεωρηθεί το αρχιτεκτονικό αντίστοιχο κινηματογραφικών αναζητήσεων του Ελληνισμού και των εκδοχών του από τον Θόδωρο Αγγελόπουλο. Το βιβλίο έρχεται να συμβάλει στην διακοπή της μακράς παράδοσης εσωστρέφειας, όπως φαίνεται από την περιορισμένη γεωγραφική έρευνα στην χώρα μας (σε αντίθεση, π.χ., με την ανάπτυξη της λαογραφίας). Για λόγους σύγκρισης αναφέ-

ρω την κατ' αναλογία δυσκολία και τον διαταγμό ίδρυσης Ελληνικών αρχαιολογικών σχολών στο εξωτερικό που θα αντιποιοούσαν με τις ξένες αρχαιολογικές σχολές στην Ελλάδα, μια πρωτοβουλία που θα αντιπροσώπευε σημαντικά πολιτιστικά οφέλη για την χώρα. Υπάρχει, αντίθετα, μακρά παράδοση έρευνας πάνω στην σημασία της κλασσικής Ελλάδας για την Δύση. Είναι, πράγματι, καιρός να διευρυνθεί η έρευνα προς την κατεύθυνση της ανάλυσης της ιδιοσυστασίας του νεώτερου Ελληνισμού ως ενός συναρπαστικού συνόλου που τα μέρη του αποτελούνται από την περιπετειώδη διαδρομή του τόσο στην μητροπολιτική Ελλάδα μετά από την σύσταση του Ελληνικού κράτους το 1830 όσο και στην οικουμένη.

Η ιδιαίτερη σημασία αυτού του είδους της έρευνας στην σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης είναι εμφανής. Η εργασία της Γαβρά εμπνέει τον προβληματισμό σχετικά και με το ακόλουθο σημαντικό ζήτημα: Θα πρέπει να ληφθούν μέτρα προστασίας αυτών των τόπων μνήμης που θα μπορούσαν να προκύψουν μέσα από προσφυγή της Ελλάδας σε διεθνείς οργανισμούς όπως η UNESCO με χρήση τέτοιων πιλοτικών μελετών ως βάση παρομοίων πρωτοβουλιών. Το διεθνές περιβάλλον απαιτείται να παίξει τον ρόλο του στην διαχείριση της μνήμης κοινοτήτων που ριζώσαν σε χώμα σήμερα ξένο και που έχουν πλέον δύσει, ώστε οι οικισμοί αυτοί να αναχθούν σε "αγροτικές διάρκειες", για να παραφράσω τις urban permanences του Aldo Rossi (1991). Όπως έχουν σήμερα τα πράγματα οι χώροι αυτοί, αφημένοι στο έλεος της μοίρας τους, η θα συνεχίσουν να επιστρέφουν σταθερά στην κατάσταση της πρωτογενούς φύσης με συνακόλουθη την θλιβερή απόλειψη του ιστορικού, αισθητικού και συναισθηματικού ίχνους τους, η θα γίνουν αντικείμενο απόλυτης οικειοποίησης από την σημερινή Τουρκία. Πράγματι, στο άρθρο του Sezgin (1993) για την Τουρκία στον τόμο *Βαλκανική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* της "Μέλισσας", η αρχιτεκτονική του Πόντου αντιμετωπίζεται αδιαφόρητα ως Τούρκικη αρχιτεκτονική κληρονομιά (που ασφαλώς εν μέρει είναι αφού βρίσκεται σε Τούρκικο έδαφος), δίχως μνεία στην Ελληνική καταγωγή της, ενώ αποφεύγεται κάθε αναφορά στην ιστορία των χρηστών και την σφιχτή επαλληλία μνημείων και μνήμης. Εξ

αλλού, υπάρχει και το προηγούμενο προσπάθειας της Τουρκίας να οικειοποιηθεί τον κλασσικό πολιτισμό της Μικρής Ασίας. Το βιβλίο μας παρέχει συναρπαστική γνώση πάνω σε μια εκδοχή της πορείας και του ουμανιστικού χαρακτήρα του Ελληνισμού, τις αντιστάσεις και τις προσαρμογές του, τις στρατηγικές επιβίωσης, την σημασία της Ελληνικής παιδείας και της Ορθοδοξίας στον σχηματισμό χωρικής και πολιτιστικής ταυτότητας. Είναι συγκινητική η αποτύπωση στον χώρο της προσπάθειας προσαρμογής και προκοπής κάτω από αντιξοές συνθήκες και των αντοχών στις κακουχίες (διώξεις λόγω θρησκευάματος, κλείσιμο μεταλλείων και συνακόλουθες έντονες μεταναστευτικές κινήσεις, το ελάχιστο των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, κλπ.). Η πεισματική αντοχή του Ποντιακού Ελληνισμού ήταν έκφραση της συμβολικής ψυχής των οικισμών αυτών, του πνεύματος ομαδικής κοινωνικής συνείδησης του αγροτικού πληθυσμού που στηρίχθηκε στην εσωστρέφεια και την αυτάρκεια, τόσο πολιτισμική όσο και διοικητική, την υποταγή του ατόμου στην ομάδα και την συλλογική διαδικασία λήψης αποφάσεων (σύμφωνα με το καθεστώς της δημογεροντίας). Ο ορεινός αγροτικός χώρος του Πόντου δεν έπαψε να προσβλέπει στο εκπαιδευτικό και πολιτιστικό παράδειγμα του εθνικού κέντρου μετά τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 και στην προσπάθεια ενσωμάτωσης στην Ελληνική κοινωνία μέσα από κοινή εκπαιδευτική πολιτική και προτεραιότητες.

Στο κυρίως κείμενο υπάρχει ανάπτυξη (σε διάφορους βαθμούς) μιας σειράς από ενδιαφέροντα ζητήματα, όπως είναι οι συνθήκες της καθημερινής ζωής στους οικισμούς του Πόντου, η σύγκριση της οικιστικής οργάνωσης του χώρου των ορθόδοξων με την οργάνωση του μουσουλμανικού χώρου της ίδιας περιόδου, η συνέχεια κατασκευαστικών τρόπων από την Βυζαντινή περίοδο, η μορφολογική ομοιότητα με τον Βαλκανικό και Ελλαδικό χώρο, η έμφαση στον συνδυασμένο ρόλο θρησκείας και μεθόδων διαφυγής στην περίπτωση των "κρυφών δωματίων" ή "κατακομβών" όπου οι κρυπτοχριστιανοί τελούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, και η αναζήτηση προέλευσης αρχαιτυπικών μορφών. Η συγγραφέας έχει επιλέξει να εντάξει μεγάλο όγκο πληροφοριών (από όπου προκύπτει και ο βαθμός του

μόχθου και της ενημέρωσης της) στις παραπομπές, επιλέγοντας έναν πυκνό τρόπο παρουσίασης που ταιριάζει στο πνεύμα του επιστημονικού εγχειριδίου. Παρ' όλα αυτά, ορισμένες παραπομπές, όπως οι υπ' αριθμόν 33, 34, 37, 107, 109, 110, 123, 140, 141, 164, 175, 176, 188, 194, 200, 228, 239 και 242 θα μπορούσαν να αναβαθμισθούν και με τις κατάλληλες προσαρμογές να ενταχθούν στο κυρίως σώμα του κειμένου, ώστε να παρέχουν αμεσότερα σχετικό υλικό για προβληματισμό και σύγκριση στον αναγνώστη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ANTONIADES, A. C. (1992) *Epic Space*, Van No strand Reinhold, New York.

FOCILLON, H. (1982) *Η Ζωή των Μορφών*, Νεφέλη, Αθήνα.

HARVEY, D. (1996) *Justice, Nature, and the Geography of Difference*, Blackwell, Oxford.

HEEL, G. W. F. (1991) *The Philosophy of History*, Prometheus Books, Buffalo New York.

ΚΟΡΟΜΗΛΑ, Μ. (1991) *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα από την Εποχή του Χαλκού ως τις Αρχές του 20ου Αιώνα*, Πανόραμα, Αθήνα.

ROSSI, A. (1991) *The Architecture of the City*, Cambridge University Press, Cambridge.

NORBERG-SCHULZ, C. (1980) *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, Rizzoli, New York.

SIZING, H. 1993. «Τουρκία», στο: *Βαλκανική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, συν. Γ. Ραγιάς, Μέλισσα, Αθήνα, 281-346.

**ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ,
 Η Έκτη Περιοδική Έκθεση
 για την κοινωνική και οικονομική κατάσταση
 και ανάπτυξη των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης
 Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο 1999**

Ελένη ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η Έκτη Περιοδική Έκθεση εντάσσεται στη σειρά των εκθέσεων της Γενικής Διεύθυνσης Περιφερειακής Πολιτικής της Επιτροπής, οι οποίες εκδίδονται ανά τετραετία και εξετάζουν τις εξελίξεις στην κατάσταση των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης'. Οι εκθέσεις αυτές συνοψίζουν τις εκτιμήσεις για την εξέλιξη και τις τάσεις των περιφερειακών ανισοτήτων, εξετάζουν τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα των περιφερειών και καταγράφουν τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις της κοινοτικής περιφερειακής πολιτικής (στηρίζονται συνήθως σε έρευνες που έχουν ανατεθεί για το σκοπό αυτό). Κατά βάθος συμπεκνώνουν τις απόψεις της Επιτροπής σχετικά με τα παραπάνω θέματα και, έτσι, έχουν εν δυνάμει έναν σημαντικό ρόλο να παίξουν στη διαμόρφωση των περιφερειακών πολιτικών σε κοινοτικό αλλά και εθνικό επίπεδο.

Η έκθεση αποτελείται από τέσσερα κύρια μέρη. Το πρώτο παρουσιάζει τις εξελίξεις στην οικονομική και κοινωνική κατάσταση των περιφερειών, το δεύτερο εξετάζει τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα, το τρίτο αφιερώνεται ειδικά στην εξέταση της κατάστασης των ενισχυόμενων περιφερειών και το τέταρτο και τελευταίο μέρος αναλύει την κατάσταση στις περιφέρειες των υποψήφιων χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και της Κύπρου. Η έκθεση συνοδεύεται από μια (συνήθη για τα κοινοτικά έγγραφα) συνοπτική παρουσίαση των συμπερασμάτων στην αρχή του βιβλίου και από δύο παραρτήματα στο τέλος, ένα μικρό με μεθοδολογικές παρατηρήσεις και ένα εκτεταμένο στατιστικό παράρτημα που συγκεντρώνει βασικά στατιστικά στοιχεία και δείκτες για τις ευρωπαϊκές περιφέρειες (πολύτιμο βοήθημα για τους ερευνητές).

Το πρώτο μέρος παρουσιάζει σε τρία κεφάλαια την κατάσταση που επικρατεί στις περιφέρειες όσον αφορά την οικονομία, την ανεργία και αγορά εργασίας, και τον πληθυσμό και το εργατικό δυναμικό.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην οικονομία και εξετάζει τρία επιμέρους θέματα: α) το χαρακτήρα και την εξέλιξη των περιφερειακών ανισοτήτων στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, β) την ποικιλομορφία των επιδόσεων που χαρακτηρίζει τους διάφορους τύπους περιφερειών και γ) τα ιδιαίτερα προβλήματα που εμφανίζονται σε ασθενέστερες περιφέρειες. Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται επίσης στο ρόλο του εμπορίου, ιδίως του ενδο-κοινοτικού.

Η εξέλιξη των περιφερειακών ανισοτήτων παρουσιάζεται με μια σειρά δεικτών. Η όλη παρουσίαση χαρακτηρίζεται από μια συστηματική προσπάθεια επεξήγησης των δεικτών και ορισμού των εννοιών που χρησιμοποιούνται είτε μέσα στο κυρίως κείμενο όσο ιδίως σε ειδικά ένθετα πλαίσια: τι σημαίνει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τι επηρεάζει τη σύγκλιση, ποιες προσαρμογές των δεικτών χρειάζονται λόγω της γερμανικής ενοποίησης, πώς μετράται η ποιότητα ζωής και πώς προσδιορίζεται η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης (οι πιο τεχνικές παρατηρήσεις αφήνονται στο μεθοδολογικό παράρτημα).

Η παρακολούθηση των επιδόσεων των περιφερειών ακολουθεί μια προσέγγιση που διαχωρίζει 'τύπους περιφερειών' ανάλογα με τον αστικό ή αγροτικό χαρακτήρα (προσδιορίζεται με βάση την πυκνότητα πληθυσμού) και την τομεακή σύνθεση της οικονομικής δραστηριότητας (τον οικονομικό τομέα στον οποίο ειδικεύονται με βάση την απασχόληση). Τρεις βασικοί τύποι περιφερειών εντοπίζονται: οι αστικές περιοχές που παρουσιάζουν μεγάλη συγκέντρωση υπηρεσιών, οι αστικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από συγκέντρωση της μεταποίησης και οι αγροτικές περιφέρειες στις οποίες υπάρχει σημαντική απασχόληση στον αγροτικό τομέα. Η προσέγγιση αυτή, επίσης πρωτότυπη σε σχέση με τις προηγούμενες εκθέσεις, προσδίδει ένα διαφορετικό χαρακτήρα στην κλασική περιφερειακή ανάλυση και πλησιάζει τη 'χωροταξική' προσέγγιση που έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια των εκθέσεων 'Ευρώπη

2000' και ιδίως του πιο πρόσφατου 'Ευρωπαϊκού Σχεδίου Χωρικής Ανάπτυξης' (ΕΣΧΑ)².

Η παρουσίαση του 'προφίλ' των ασθενέστερων περιφερειών και κρατών μελών αναφέρεται συγκεκριμένα στις εξελίξεις στις περιφέρειες των τεσσάρων χωρών συνοχής (Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ισπανία και Ελλάδα) και τις υπόλοιπες ασθενείς περιφέρειες (Στόχων 1 και 6) στην Νότια Ιταλία, Ανατολική Γερμανία, Φιλανδία και Σουηδία κ.ά. Το πρώτο κεφάλαιο κλείνει με τα συμπεράσματα, στα οποία διαπιστώνεται ότι υπάρχουν ενδείξεις σύγκλισης των περιφερειακών ανισοτήτων ιδίως στις 25 περιφέρειες με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ αλλά και στις χώρες συνοχής. Όσον αφορά τους τύπους περιφερειών, οι αστικές περιοχές κρίνεται ότι παρά τα προβλήματα έχουν θετικές τάσεις εξέλιξης, ενώ οι αγροτικές είναι περισσότερο 'ευάλωτες'.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει τις εξελίξεις στην ανεργία και τη δυναμική της αγοράς εργασίας. Η συνεχιζόμενη υψηλή ανεργία παραμένει το πιο σοβαρό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην αρχή του κεφαλαίου εξετάζονται τα προβλήματα που συνδέονται με τη λειτουργία της αγοράς εργασίας και εντοπίζονται οι αιτίες της διαρθρωτικής ανεργίας, ενώ παράλληλα (με την επεξηγηματική στάση που χαρακτηρίζει την όλη έκθεση) εισάγονται αναλυτικά οι βασικές έννοιες και οι σχετικοί δείκτες. Στη συνέχεια εξετάζεται το 'περιφερειακό πρότυπο' της ανεργίας, δηλαδή οι διαφοροποιήσεις στην εξέλιξη και τα βασικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης και της ανεργίας ανά 'τύπο περιφέρειας'. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται τέλος στην απασχόληση των γυναικών καθώς και στις περιφέρειες που πλήγονται περισσότερο από την ανεργία στις τέσσερις χώρες συνοχής και στις υπόλοιπες λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες. Στα συμπεράσματα του κεφαλαίου τονίζεται ότι οι προτάσεις για λύσεις μπορεί να είναι διαφορετικές ανάλογα με τον τύπο περιφέρειας, είτε πρόκειται για δημιουργία θέσεων εργασίας, είτε για βελτίωση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού μέσω κατάρτισης.

Το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει τον πληθυσμό και το εργατικό δυναμικό. Ξεκινά από την ανάλυση των δημογραφικών εξε-

λίξεων και προχωρά σε προβολές του πληθυσμού έως το έτος 2025. Τα κύρια χαρακτηριστικά της εξέλιξης του πληθυσμού σε περιφερειακό επίπεδο διερευνώνται με βάση ένα 'σενάριο βάσης', το οποίο στηρίζεται σε εκτιμήσεις για την πιθανότερη εξέλιξη ορισμένων βασικών δεικτών (δείκτης γονιμότητας, προσδοκώμενη διάρκεια ζωής, επίπεδα καθαρής μετανάστευσης), ενώ παράλληλα εξετάζονται και δύο εναλλακτικά σενάρια χαμηλόρυθμης και υψηλόρυθμης αύξησης του πληθυσμού. Τα προβλήματα που εξετάζονται στη συνέχεια αφορούν τη γήρανση του πληθυσμού και την επιδείνωση των δεικτών εξάρτησης (άτομα πριν και μετά την εργάσιμη ηλικία σε σύγκριση με τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας). Σε παρόμοια πλαίσια, δηλαδή με βάση τις εκτιμήσεις του σεναρίου βάσης και με προβολές των δύο εναλλακτικών σεναρίων, κινείται και η ανάλυση των εξελίξεων στο εργατικό δυναμικό. Τέλος, εξετάζονται αναλυτικά οι περιφερειακές διαφοροποιήσεις και, ως ιδιαίτερο πρόβλημα, η γήρανση του εργατικού δυναμικού (μείωση του αριθμού των νέων και αύξηση της συμμετοχής των ατόμων ηλικίας 50-64 ετών).

Στο δεύτερο μέρος η έκθεση εξετάζει τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα. Το πρώτο κεφάλαιο έχει μεθοδολογικό χαρακτήρα και αναφέρεται στον προσδιορισμό της έννοιας της ανταγωνιστικότητας και στους παράγοντες που την επηρεάζουν. Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνον στον ορισμό των εννοιών και των δεικτών αλλά και στον τρόπο με τον οποίο μπορούν να ερμηνευτούν τα αποτελέσματα της έρευνας. Το κεφάλαιο ξεκινά με έναν ευρηματικά απλό προσδιορισμό τριών συνιστωσών που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ: παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), ποσοστό απασχόλησης (απασχολούμενοι ανά πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας) και συμμετοχή ενεργού πληθυσμού (πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας ως προς το συνολικό πληθυσμό). Εξετάζει στη συνέχεια τις τάσεις εξέλιξης των δύο πρώτων συνιστωσών και την περιφερειακή διαφοροποίησή τους στις τέσσερις χώρες συνοχής και τις λοιπές λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες. Το κύριο μέρος του κεφαλαίου αφιερώνεται στη διερεύνηση της περιφερειακής διαφοροποίησης των παραγώ-

ντων που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα και στηρίζεται στα αποτελέσματα σχετικής μελέτης³. Η ανάλυση επικεντρώνεται σε τέσσερις βασικούς παράγοντες που σύμφωνα με την μελέτη 'ερμηνεύουν' τα δύο τρίτα της διακύμανσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ: τη δομή της οικονομικής δραστηριότητας (με δείκτη την απασχόληση στη γεωργία, μεταποίηση, κατασκευές, αγοραίες και μη-αγοραίες υπηρεσίες), την έκταση των καινοτόμων δραστηριοτήτων (με δείκτη τον αριθμό αιτήσεων ευρεσιτεχνίας), την περιφερειακή προσπελασιμότητα (με νέο δείκτη περιφερειακότητας που περιλαμβάνει τις επιδράσεις των διαφορών στις υποδομές μεταφορών) και τις δεξιότητες του εργατικού δυναμικού (με δείκτη το εκπαιδευτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού). Στη συνέχεια αναπτύσσονται τέσσερα σενάρια, το καθένα των οποίων υποδεικνύει την πιθανή εξέλιξη της περιφερειακής κατανομής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αν εξαλείφονταν οι περιφερειακές διαφορές σε κάθε έναν από τους τέσσερις παράγοντες (αν οι τιμές του δείκτη καινοτομίας, για παράδειγμα, εξισώνονταν με τον αντίστοιχο κοινοτικό μέσο όρο).

Τα επόμενα κεφάλαια εξετάζουν αναλυτικά έναν προς έναν τους τομείς που είναι σημαντικοί για την ανταγωνιστικότητα και ανάπτυξη των περιφερειών. Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει την έρευνα και τεχνολογία, το τρίτο τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, το τέταρτο τις άμεσες ξένες επενδύσεις, το πέμπτο τις υποδομές (μεταφορών, ενέργειας, τηλεπικοινωνιών και περιβάλλοντος) και το ανθρώπινο δυναμικό και το έκτο κεφάλαιο τους θεσμούς και το κοινωνικό κεφάλαιο. Η δομή της ανάλυσης και παρουσίασης κάθε κεφαλαίου είναι κοινή: πρώτα παρουσιάζεται η σημασία του τομέα για τη περιφερειακή ανάπτυξη, στη συνέχεια εξετάζεται η περιφερειακή διαφοροποίηση μιας σειράς σχετικών δεικτών και τέλος συνοψίζονται οι κοινοτικές δράσεις στον συγκεκριμένο τομέα.

Το τρίτο μέρος, μικρό σε μέγεθος σελίδων, επικεντρώνεται στην κατάσταση και τις τάσεις που εμφανίζονται στις ενισχυόμενες περιφέρειες χωριστά για κάθε έναν από τους Στόχους 1 (και 6), 2 και 5β. Η έμφαση δίδεται σε δύο ζητήματα κρίσιμης σημασίας για την αποτελεσματικότητα των πολιτικών: απασχόληση και ανεργία, ΑΕΠ και παραγωγικό-

τητα. Οι περιφέρειες στα πλαίσια κάθε Στόχου, εξετάζονται κατ' αρχήν ως σύνολο, στην προσπάθεια να εντοπιστούν οι εξελίξεις που δικαιώνουν την πολιτική, αλλά και τα προβλήματα που επιμένουν, όπως η υψηλή ανεργία. Στη συνέχεια γίνονται συγκεκριμένες αναφορές σε περιφέρειες ή ομάδες περιφερειών με κοινά χαρακτηριστικά, ενώ ειδικό ένθετο πλαίσιο παρουσιάζει τη σύνοψη των συμπερασμάτων των μελετών αξιολόγησης των επιπτώσεων των διαρθρωτικών ταμείων στις περιφέρειες του Στόχου 1.

Το τέταρτο και τελευταίο μέρος αφιερώνεται στο θέμα της διεύρυνσης και ειδικότερα την κατάσταση που επικρατεί στις περιφέρειες των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ενώ ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στο τέλος αναφέρεται στην Κύπρο.

Όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό πρώτο κεφάλαιο, η ανάλυση λόγω έλλειψης στοιχείων επικεντρώνεται στην περίοδο 1990-95, αλλά επισημαίνεται επίσης ότι, επειδή υπάρχει αβεβαιότητα σχετικά με την αξιοπιστία ορισμένων στοιχείων, τα συμπεράσματα της ανάλυσης θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη. Τα επόμενα κεφάλαια εξετάζουν συγκριτικά με σειρά δεικτών τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών ΚΑΕ ως προς τη δημογραφική κατάσταση (δεύτερο κεφάλαιο), την οικονομία (τρίτο κεφάλαιο), την ανταγωνιστικότητα (τέταρτο κεφάλαιο), τη διοικητική δομή (πέμπτο κεφάλαιο) και, τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα (έκτο κεφάλαιο). Η συγκριτική ανάλυση αναφέρεται σε επίπεδο χωρών, αλλά για ορισμένα βασικά μεγέθη επεκτείνεται και σε επίπεδο περιφερειών (πυκνότητα πληθυσμού, μεταβολή πληθυσμού, ποσοστά συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στον συνολικό πληθυσμό, κατά κεφαλήν ΑΕΠ και ποσοστά ανεργίας).

Το τελευταίο εβδομο κεφάλαιο του τέταρτου μέρους αναφέρεται αποκλειστικά στην Κύπρο, για την οποία επίσης επιχειρείται μια συστηματική ανάλυση με σειρά βασικών δεικτών. Όπως διαπιστώνεται, η Κύπρος αποτελεί μια διαφορετική περίπτωση από τις άλλες υποψήφιες χώρες, καθώς είναι ήδη αρκετά αναπτυγμένη και είναι πιθανόν ότι, μετά την ένταξή της, δεν θα χρειαστεί στήριξη από τα διαρθρωτικά ταμεία.

Κλείνοντας, θα πρέπει να τονίσουμε ότι, παρά τα συνήθη προβλήματα που παρουσιάζει η ελληνική μετάφραση, είναι αναμφισβήτητη η χρησιμότητα της έκθεσης για όσους ασχολούνται ερευνητικά αλλά και προγραμματικά με ευρωπαϊκά και περιφερειακά θέματα. Ακόμα περισσότερο, η συστηματική προσπάθεια επεξήγησης των σχετικών εννοιών, δεικτών και προβληματισμών, δείχνει ότι η έκθεση απευθύνεται σε ένα ευρύτερο κοινό. Άλλωστε, μόνο όταν είναι σαφείς οι τεχνικές και μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για τις εκτιμήσεις, τα συμπεράσματα αποκαλύπτουν την πραγματική τους σημασία. Από μια άλλη πλευρά, η έκθεση αποκτά έτσι έναν 'εκπαιδευτικό' χαρακτήρα και αποτελεί έναν οδηγό που εξοικειώνει φοιτητές και νέους ερευνητές στις μεθόδους και την προβληματική της περιφερειακής ανάλυσης.

Σημειώσεις

1. Βλ. τις πιο πρόσφατες: *Ανταγωνιστικότητα και Συνοχή: Οι τάσεις στις περιφέρειες. Πέμπτη περιοδική έκθεση για την κοινωνική και οικονομική κατάσταση και ανάπτυξη των περιφερειών της Κοινότητας (1994)* και *Οι Περιφέρειες κατά τη Δεκαετία του '90. Τέταρτη περιοδική έκθεση για την κοινωνική και οικονομική κατάσταση και ανάπτυξη των περιφερειών της Κοινότητας (1991)*.
2. Βλ. τις εκθέσεις της ίδιας Γενικής Διεύθυνσης Ευρώπη 2000, *Προοπτικές ανάπτυξης του κοινοτικού εδόφους (1992)* και *Ευρώπη 2000+, Συνεργασία για τη Χωροταξία στην Ευρώπη (1994)* (βλ. την παρουσίαση στο ΤΟΠΟΣ τ. 10/96). Το 'Ευρωπαϊκό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης' είναι προϊόν των εργασιών της Επιτροπής Χωρικής Ανάπτυξης που λειτουργεί στα πλαίσια των Άτυπων Συμβουλίων των Υπουργών Χωροταξίας των κρατών μελών. Το πρώτο κείμενο κατατέθηκε στο Νοσοδώνικ τον Ιούνιο του 1997 (στα ελληνικά κυκλοφόρησε σε πρόχειρη εκτύπωση ως Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου-First Draft) και το οριστικό εγκρίθηκε στο Potsdam τον Μάιο του 1999 με τον τίτλο *European Spatial Development Perspective (E.S.D.P.)*. Βλ. για το πλήρες κείμενο στα αγγλικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://info regio.cec.eu.int/wbdoc/docoffic/official/sdec/som_en.htm.
3. Πρόκειται για τη μελέτη: Cambridge Econometrics (1998) *Regional Competitiveness Indicators*, δημοσίευτη μελέτη για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.